

Şəfa Tiflis oğlu ƏLİYEVSumqayıt Dövlət Universitetinin professoru, i.e.d.,
UNEC Qarabağ İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzinin Rəhbəri.
ORCID-ID: <http://orcid.org/0000-0002-4997-7563>

ŞUŞA ŞƏHƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFININ ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ (18-21-Cİ ƏSRLƏR)

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – 18-21-ci əsrlərdə Şuşa şəhərinin formalaşması və inkişafının əsas xüsusiyyətlərinin araşdırılması və ümumiləşdirilməsidir. Bu məqsədlə Şuşa şəhərinin inkişaf prosesləri təhlil olunmuş və əsas məqamlar ümumiləşdirilmişdir. Şəhərin Qarabağın mərkəzi kimi formalaşmasının başlıca xüsusiyyətləri verilmişdir. 18-19-cu əsrlərdə Şuşa şəhərində sənətkarlıq sahələrinin, həmçinin toxuculuq və bir çox xidmət sahələrinin inkişaf etməsinin başlıca amilləri baxılmış və sistəmləşdirilmişdir. 20-ci əsrdə Şuşa şəhərinin başına gələn fəlakətlər təhlil edilmiş, xüsusilə keşmir SSRİ dövründə şəhərin Qarabağın mərkəzi statusundan kənarlaşdırılması məsələlərinə toxunulmuşdur. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1970-1985-ci illərdə Şuşa şəhərinin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı gördüyü işlər və tarixi xidmətləri verilmişdir. Böyük Qarabağ Zəfərindən sonra Şuşa şəhərinin strateji rolunun artması və regionun inkişafında aparıcı rol oynamasının başlıca xüsusiyyətləri ümumiləşdirilmiş və uzaq perspektivlər nəzərə alınmaqla, inkişaf prioritetləri müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın metodu kimi – əsas etibarilə bir sıra elmi metodlardan - analiz, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə metodları götürülmüşdür. Eyni zamanda, məqalədə baxılan problemlər üzrə elmi əsərləri olan tədqiqatçıların elmi müddəalarına da diqqət yönəldilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – məqalədə alınan elmi nəticələrdən Şuşa şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğunun modernləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi tədbirlərində istifadə oluna bilər.

Açar sözləri: Azərbaycan, Heydər Əliyev, Şuşa, Şuşa şəhərinin tarixi inkişaf prioritetləri, Şuşanın inkişaf xüsusiyyətləri, Şuşanın dirçəldilməsi, Şuşanın iqtisadiyyat quruculuğunun prioritetləri.

JEL: O12

Giriş

Şuşa şəhərinin formalaşması və inkişaf etməsi prosesləri kifayət qədər fundamental araşdırmaları və sistemli yanaşmaları şərtləndirir. Belə ki, bu strateji şəhərin Azərbaycanda dövlətçilik ənənələrinin formalaşdırılmasında, milli dəyərlərinin qorunub saxlanılmasında və milli ruhun inkişafına böyük rol oynamışdır. Digər tərəfdən, Şuşa elə bir ərazidə yerləşir ki, burada həm təbiətin füsunkarlığı ilə mürəkkəb relyef vəhdət təşkil edir və son nəticədə Şuşa alınmaz bir qala əzəmətini özündə ehtiva edir. Burada həmçinin qədim sənətkarlıq ənənələrinin formalaşması və inkişaf etməsi, məsələn ipəkçilik sənətinin fəaliyyət göstərməsi və ipək məhsullarının hazırlanması diqqət çəkirdi. Eyni zamanda əl işləri kimi papaqçılıq, dərzilik, musiqi alətlərinin düzəldilməsi də geniş yayılmışdır.

Artıq 19-cu əsrin əvvəllərində Şuşa regionun Qarabağın mərkəzi funksiyası rolunu yerinə yetirirdi. Rusiya Qarabağ Xanlığını özünə birləşdirəndən sonrakı dövrdə də Şuşa həmin funksiyanı davam etdirmişdi. Rusiya imperiyasının

21 may 1843-cü il tarixli qərarı ilə Şuşa şəhərinə şəhər statusu verilmiş və şəhərin gerbi təsdiq olunmuşdu. Bunlarla bərabər Şuşa Cənubi Qafqazın əsas ticarət mərkəzlərindən birinə çevrilmişdi. 19-cu əsrin sonlarında Şuşa əhalisinin sayı 25,7 min nəfərə yaxın idi. Bu dövrdə Şuşa şəhərinin idarə edilməsində müəyyən dəyişikliklər baş verdi və bütün bunlar şəhərin inkişafına təsir göstərməyə bilməzdi. Məsələn, 1841-ci ildə Şuşa qəzası mərkəzi Şuşa olmaqla öz daxilində Cavanşir, Cəbrayıl və Zəngəzur nahiyələrinə bölündü. Bir müddətdən sonra – 1846-cı ildən Şuşa qəzası Şamaxı, 1859-cu ildən Bakı, 1865-ci ildən sonra Yelizavetpol quberniyalarının tərkibinə verildi. Bütün bu ciddi hadisələr və onların yaratdığı fəsadlar əhalinin dinamikasına, mexaniki hərəkətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edirdi [1, s. 18].

20-ci əsrdə də Şuşanın sosial-iqtisadi inkişafına mənfi təsir göstərən hadisələr və faktlar çox olmuşdur. İrəlidə bunlar barəsində qeydlər veriləcəkdir. Lakin, qeyd etmək istərdik ki, Şuşa üzərində nə qədər qara buludlar artsa da Şuşa

şəhəri özünün milli koloritini və milli ruhunu saxlaya bilmişdir.

21-ci əsrdə isə Şuşa şəhəri bütün çətinliklərdən üzü ağ çıxaraq, bütün dünya Azərbaycanlılarının və bütövlükdə Türk dünyasının qəhrəmanlıq və igidlik rəmzinə çevrilə bildi. Şuşanın işğaldan azad edilməsi və bütün dünyada hər bəsliliklərinə düşməyə iddialı olan Şuşa döyüşləri, Şuşa fəhlələrinin qəhrəmanlıqları bir dastana çevrilmişdir. Hazırda Şuşanın intensiv olaraq dirçəldilməsi, bütövlükdə Qarabağ bölgəsini və işğaldan azad olunmuş ərazilərin nə dərəcədə müqəddəs və strateji olmasının ifadəsi kimi də qiymətləndirilə bilər. Şuşa dirçəldikcə, işğaldan azad olunmuş torpaqlar yenidən qurulduqca – Azərbaycan dövlətinin qüdrəti və beynəlxalq imici daha da artmaqdadır. Müstəqil Azərbaycanın regionda güclü dövlət kimi formalaşmasında Şuşanın dirçəldilməsini müstəsna əhəmiyyəti vardır.

XVIII-XIX əsrlərdə Şuşa şəhərinin formalaşması proseslərinin təhlili

18-19-cu əsrlərdə Şuşa şəhərinin formalaşması prosesləri baxımından qeyd etmək istərdik ki, artıq 18-ci əsrin sonlarından etibarən Şuşanın Cənubi Qafqazda rolu xeyli genişlənməmişdi. Şəhərin meydanında ticarət qaynayır, burada ticarət mərkəzləri fəaliyyət göstərirdi, eyni zamanda sənətkarlıq obyektləri işləyirdi, karvan-saraylar var idi. Nəticədə dünyanın bir çox regionlarından – Avropa ölkələrindən, Osmanlı imperiyasının müxtəlif məkanlarından, hindistan və Rusiya imperiyasından gələn tacirlər Şuşada bir araya gəlirdi və ticarət yarmarkalarından alver edirdilər. Burada əsasən ipək parçalar, boya məhsulları, həmçinin digər mallar satılırdı. Yəni Şuşa mədəniyyət mərkəzi olmaqla bərabər, həm də bir ticarət mərkəzi kimi inkişaf edirdi. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi Şuşada müxtəlif sənətkarlıq obyektləri var idi və bunlar əsasən toxuculuq, dərzçilik, dulusçuluq kimi sahələri əhatə edirdi. Maraqlı bir fakta diqqət yetirmək olar ki, XIX əsrdə Şuşada 500-dən çox toxuculuq dəzgahı var idi və bunların sayəsində ipək xammalı, həmçinin digər parça növlərinin istehsalı üzrə işlər gedirdi. Bütün bunlar Şuşa şəhərinin Qarabağın mərkəzi kimi formalaşmasında böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir [2]. Digər tərəfdən, həmin dövrdə Şuşa şəhərində əhalinin rahat yaşaması üçün məhəllələr tikilmiş və eyni zamanda abidələr, yəni milli koloritə malik abidələr inşa olunmuşdur. Tarixən Şuşanın

mövqeyinə, tarixi-iqtisadi və coğrafi, mədəni amillərinə görə müxtəlif formada təsvir etmişlər. Məsələn, XIX əsrin II yarısında Şuşa Qafqazın konservatoriyası kimi məşhurlaşmışdır, Azərbaycanlılar isə Şuşanı ilk növbədə milli musiqimizin beşiyi kimi qiymətləndirmişlər. Burada tarixi abidələr və ziyarətgahlar kifayət qədərdir, həm də bu abidələrin əksəriyyəti Şuşanı tikib-quranlar, onu inkişaf etdirənlərlə bilavasitə bağlıdır. Bu sırada Pənah Xanın sarayı, İbrahim Xanın bürcü, İbrahim Xanın qəsri, Natəvanın evi və s. qəbildən olan abidələr və tarixi memarlıq nümunələri Azərbaycan xalqının milli sərvətləri kimi dəyərləndirilə bilər. İsa bulağı isə hər tərəfdən insanları ora cəlb edən bir məkan olmuşdur. Ümumən Şuşa XIX əsrdə geniş inkişaf yolu keçmişdir. Akademik Z.Ə.Səmədzadənin tədqiqatlarında qeyd edilir ki, Şuşa şəhəri özünün sənətkarlıq məhsulları ilə şöhrət qazanmışdı. XIX əsrin əvvəllərində şəhərdə 50-dən artıq sənət sahəsi üzrə ixtisaslaşmış böyük sənətkarlar ordusu fəaliyyət göstərirdi. Onların arasında toxucular, papaqçılar, çəkməçilər, dərzilər, dülgərlər, həllaclar çoxluq təşkil edirdi. Şəhər Azərbaycanda xalça istehsalının mühüm mərkəzlərindən biri idi. XIX əsrin sonlarında dünya bazarlarında Azərbaycan xalçalarına tələbatın artması Şuşada xalçaçılığın daha da inkişaf etməsinə səbəb oldu. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Şuşada 8 boyaqxana fəaliyyət göstərirdi. Şuşada istehsal olunan yəhərlər, başmaqlar, ayaqqabılar, çarıqlar yüksək keyfiyyəti ilə seçilirdilər. XIX əsrin sonlarında Şuşada 78 nəfər zərgər müxtəlif növ baş, boyun, sinə, qulaq, bel, qol və barmaq üçün zərgərlik məmulatları hazırlayırdılar [3, s. 99].

Qeyd edək ki, Şuşa şəhərinin inkişaf proseslərində Rusiya imperiyasının təsiri daha çox olmuşdur və bu da şəhərin Rusiya imperiyasına tabeçiliyi ilə əlaqəli idi. XIX əsrin II yarısında Şuşalı sənətkarlar Moskvada keçirilən sərgilərdə iştirak edirdilər. Amma təkcə Moskva yox, həm də Vyana və Marsel şəhərləri ilə də ticarət və sənətkarlıq əlaqələri mövcud idi. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi kapitalizmin inkişafı ilə əlaqədar olaraq Şuşada bir sıra müəssisələrin tikintisi də həyata keçirilmişdir və artıq sənaye müəssisələri yaranmağa başlamışdır. “XVIII əsrin ikinci yarısında Yaxın Şərqi, Türkünəstanə və Avropaya gedən karvan yolları ayrıcında yerləşən Azərbaycanın tarixi, mədəni və strateji əhəmiyyətə malik şəhəri sayılan Şuşa özünün yunu, xalçası, ipəyi, dərisi, parçası və çini qabları ilə dünya bazarları miqyasına çıxma bilmiş, istehsal etdiyi

sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarını Tehran, Təbriz, İstanbul, Bağdad, Səmərqənd, Moskva, Həştərxan kimi böyük şəhərlərdə sata bilmişdi. XX əsrin əvvəllərində şəhərdə 1464 dükən qeydə alınmışdı ki, bunların da bazarlarla birlikdə illik ticarət dövriyyəsi 6 milyon rubla çatmışdı. XVIII əsrin 80-ci illərində şəhərin dövrəsinə möhtəşəm qala divarları çəkilib başa çatdırıldı. Bu dövrdə şəhərdə çoxsaylı sənətkar məhəllələri yaranır, ticarət daha sürətlə inkişaf edirdi. Şuşalı tacirlər Təbriz, Tehran, İsfahan, İstanbul, Bağdad, Səmərqənd, Moskva, Leypsiq, London, Mançester, Marsel və başqa şəhərlərlə ticarət əlaqələri saxlayırdı. Şəhərdə “Pənahabadi” adlı gümüş sikkələr zərb edilirdi” [4].

XX əsrin əvvəllərində Şuşa artıq regionun mərkəzi statusuna malik inkişaf etmiş mədəniyyət və ticarət mərkəzi kimi cəlbedici bir şəhər idi.

XX-XXI əsrlərdə Şuşa şəhərinin inkişaf xüsusiyyətləri və prioritetləri

XX əsrin əvvəllərində Şuşa Qarabağın inzi-bati-siyasi mərkəzi kimi statusa malik idi, lakin sovetlər birliyinin yaranması ilə Azərbaycan demokratik respublikasının süqut etməsi, bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi Şuşa şəhərinə də bəla-lar gətirdi. 1920-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq ermənilərin fitnə-fəsadları ilə şəhərin seçilib sayılmış bəyləri və nüfuzlu sakinləri təqiblərə məruz qalmış, güllələnmiş və ya həbs olunmuşdur. İlk vaxtlar Şuşa şəhəri o vaxt yaradılan qon-darma Dağlıq Qarabağın inzibati mərkəzi olaraq müəyyənləşdirilmişdir. Lakin sonralar bu vi-layətin mərkəzi kimi Xankəndi seçilmişdir və bununla da Şuşanın ağır günləri başlamışdır. Şəhərə ögey münasibət formalaşmış, şəhər əha-lisinin tərkibinin dəyişdirilməsi üçün erməniləş-dirmə amili ön plana çıxmışdır. nəticədə Şuşa şəhərində əhalinin sayında azalmalar baş vermiş və şəhərin sosial-iqtisadi inkişafında ləngimələr yer almışdır.

Bu cür yanaşmalar 1970-ci ilədək davam etmişdir. Lakin ulu öndər Heydər Əliyevin Azər-baycan Respublikası kommunist partiyası rəhbərli-yinə gələndən sonra Şuşa şəhərinin sosial-iqti-sadi inkişafında yeni mərhələ başlamışdır. Heydər Əliyev Şuşa şəhərinə şəxsən səfərlər etməklə, buradakı problemləri yerindəcə öyrənir və onların aradan qaldırılması üçün zəruri təd-birlər görürdü. Şəhərin abadlaşdırılması məq-sədlə daha çox vəsait ayrılır, əsaslı kapital qoyuluşu zamanı mühüm sosial və istehsal

sahələrinin yaradılması problemləri nəzərə alı-nırdı [5]. Bir-birinin ardınca tədbirlər keçirilir, festivallar təşkil olunur və Şuşanın qarabağın mərkəzi statusunu özünə qaytarmaq üçün da-vamlı işlər görülürdü. Lakin SSRİ-nin dağılması və separatçılıq hallarının baş qaldırılması nəticəsində 1990-cı illərin əvvəllərində erməni silahlı qüvvələri Azərbaycan torpaqlarının 20 %-ni işğal etdilər və müqəddəs şəhərimiz olan Şuşa da işğala məruz qaldı.

İkinci dəfə hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev 1993-cü ilin ortalarından başlayaraq, Azər-baycanda siyasi və iqtisadi sabitliyin bərqərar edilməsinə nail oldu [6]. Neft strategiyası həyata keçirildi, islahatlar aparıldı və müasir ordu quru-culuğuna başlandı. 2004-cü ilin əvvəllərindən başlayaraq, prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanda hərtərəfli siyasi və iqtisadi islahatlar reallaşdırıldı. Azərbaycan dövləti daha da gücləndir və Azərbaycan regionun dinamik inkişaf edən ölkəsinə çevrildi. Əsas hədəflərdən biri də müasir və rəşadətli Azərbaycan ordusu-nun yaradılması və torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi idi. Bu tarixi an Azərbaycan xalqına və bütün Türk dünyasına 2020-ci ilin sentyabr ayının 27-dən başlayan və 44 gün da-vam edən Böyük Qarabağ Zəfəri nəticəsində nəsib oldu.

Torpaqlarımızın azad edilməsində önəmli və aparıcı, motivasiyaedici məqamlardan biri məhz Şuşa uğrunda gedən döyüşlər olmuşdur. Şuşanın düşmənlərdən azad edilməsi hər b tarixinə düş-müşdür və Azərbaycan ordusunun qəhrəmanlıq səl-naməsinə qızıl hərflərlə yazılmışdır. Zəfər qələbəsindən sonra qarşıda tarixi quruculuq və dirçəliş işləri dururdu.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpa edilməsi və dirçəldilməsi istiqamətində konse-p-tual yanaşmalar formalaşdırılmış və gecikdi-rilmədən layihələrin icrasına başlanılmışdır. Ölkə üzrə regional idarəetmə formalarının tək-milləşdirilməsi və iqtisadi rayonların yaradılma-sında tarixi-coğrafi və digər mühüm amillərin nəzərə alınması məqsədlə yeni rayonlaşdırma bölgüsü aparılmışdır [7]. Nəticədə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları təşkil olun-muşdur. Həmin iqtisadi rayonların yaradılması işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpasında zəruri olan addımların atılması baxımından mü-hüm əhəmiyyət kəsb edir, belə ki, hər bir iqtisadi rayonun özünəməxsus xüsusiyyətlərinin əzərə alınması mümkün olacaqdır [8]. Bu iqtisadi ra-yonların yaradılması ilə ölkəmizdə yeni iqtisadi

inkişaf drayverlərinin formalaşdırılması və iqtisadi artım mənbələrinin yaradılmasında önəmli addımlar atılmışdır [9]. Yeni yaradılan iqtisadi rayonlar işğaldan azad olunmuş ərazilərin dirçəldilməsində zəruri olan resurs potensialının formalaşdırılmasında, onlardan səmərəli istifadə edilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edəcəkləri [10].

Şübhəsiz bərpa və dirçəliş tədbirlərində əsas diqqətlər Şuşa şəhərinə yönəldilmişdir. Belə ki, Şuşa şəhərindən formalaşan iqtisadi inkişaf impulsları bütövlükdə Qarabağ iqtisadi rayonunun daha intensiv şəkildə bərpa edilməsi, sahəvi iqtisadiyyat quruculuğunun yaradılması, dirçəliş tədbirlərinin yüksək səviyyədə təşkil edilməsi anlamına gəlir [11]. Bir çox mütəxəssislərin, çoxsaylı tədqiqatçıların, ictimai xadimlərin yekdil fikrinə görə Şuşanın sosial-iqtisadi yüksəlişi və dirçəldilməsi, ümumən müasir dövrdə işğaldan azad olunmuş ərazilərin daha tez, kompleks və sistemli şəkildə bərpa edilməsi ilə bərabər, həm də Azərbaycanın tərəqqisinin yeni zirvəsi kimi çıxış edir [12].

Şuşa şəhərinin Qarabağın mərkəzi kimi formalaşması, onun regionda və Türk dünyasında strateji rolunun artması prosesləri sürətlənməkdədir [13]. Təsadüfi deyildir ki, bütün türk dünyası üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən və Azərbaycanla Türkiyə arasında qardaşlığı və müttəfiqliyi ən yüksək səviyyə qaldırılmasını özündə ehtiva edən Şuşa Bəyannaməsi – məhz Şuşa şəhərində imzalanmışdır [14]. Hazırda əsas prioritetlər şəhərin sosial-iqtisadi inkişaf hədəflərinin sürətləndirilməsi və keçmiş məcburi köçkünlərin şəhərə qayıtmasının təmin edilməsidir. Eyni zamanda, şəhərdə aparılan çoxsaylı quruculuq və tikinti işlərinin dairəsinin genişləndirilməsi də vacib hesab olunur. Bu işlərdə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərlə yanaşı, özəl sektorun və xarici investorların yatıracağı sərmayələrdəndə istifadə edilməsi məqsəduyğun olardı və bu özünü dünya təcrübəsində doğrultmuşdu. Hesab edirik ki, Şuşanın investisiya cəlbəediciliyini artırmaq üçün kifayət qədər resurslar mövcuddur [15]. Eyni zamanda 2026-cı ilədək olan dövr üçün sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası çərçivəsində prioritet hədəflərin olması işğaldan azad olunmuş ərazilərin daha sürətlə bərpa edilməsinə əlavə imkanlar formalaşdırmışdır [16]. Bunlarla bərabər, ölkə Prezidentinin 2022-ci il 16 noyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə

Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı”nda Şuşanın dirçəldilməsi ilə bağlı olan genişmiqyaslı tədbirlər də diqqət çəkir [17].

Nəticə

Yaxın illərdə Şuşa şəhərinin Qarabağın mərkəzi kimi daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlərin xüsusi diqqət mərkəzində saxlanması səmərə verə bilər:

– Şuşa şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğunun onun resurslarına və mövcud imkanlarına uyğun şəkildə formalaşdırılması və təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

– şəhərin mədəniyyət mərkəzi kimi daha çox xarakterizə edilməsi və türk dünyasının mədəniyyət mərkəzi kimi qiymətləndirilməsi amilləri nəzərə alınmaqla, burada mədəniyyət iqtisadiyyatı modelinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi üzrə məqsədli fəaliyyət strategiyası hazırlanması və tətbiq edilməlidir.

– Şuşa şəhərində dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının mütərəqqi dünya təcrübəsinin tətbiq edilməsi, milli ruhda olan layihələrin həyata keçirilməsində özəl sektorun rolunun genişləndirilməsi məqsədilə xüsusi qrant müsabiqələri keçirilməli, layihələr hazırlanmalı və işlək maliyyə kredit mexanizmləri təklif olunmalı, mövcud güzəştlər paketi daha da təkmilləşdirilməli və bu qeyd olunanların reallaşdırılması tədbirləri görülməlidir və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Şuşa-270. Şuşanın demoqrafik, sosial-iqtisadi inkişafı: dünən, bu gün və perspektivlər. Bakı, – 2022. – 268 s.

2. Əliyev, Ş.T. Heydər Əliyevin Şuşa şəhərinin Qarabağın mərkəzi kimi qorunmasında və inkişaf etdirilməsində tarixi rolu / SDU-nun rəsmi saytı. 08.05.2023. - https://sdu.edu.az/az/news_society/119?fbclid=IwAR1Uw2mwN6LFhNI3IRDM0v-jwkjJZkpo9rJK4iUOBRagAH9F0o5qcvI9Mso. Google Scholar - <https://scholar.google.com/citations?user=iLFtk9wAAAAJ&hl=ru>.

3. Səmədzadə, Z.Ə. Qarabağ iqtisadiyyatı 100 ildə: 5 cild/ Z. Səmədzadə; [baş red. A. Səmədzadə; red. Y. Məmmədova]. Bakı: Kitab Çapı, 2022. – 856 s.

4. Şuşa - Azərbaycanın tarixi və strateji əhəmiyyətli mədəniyyət paytaxtı. https://azeritag.az/xeber/Susa_Azərbaycanın_tarixi_ve_strateji_ehemiyetli_medeniyyet_paytaxti-1921706.

5. Əliyev, Ş.T., Cəbiyev, F.A. Şəhərinin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində

Heydər Əliyevin rolu // “İnnovasiyalı iqtisadiyyat və menecment” jurnalı, Bakı 2023, №1, S.11-18.

6. Aliyev, Sh.T. Bağımsız Azərbaycan devletin kurucusu. AK GAZETE 14 Mayıs, 2023 Kaynak Linki = <https://www.akgazete.com.tr/makale/bagimsiz-azerbaycan-devletin-kurucusu-396>; Google Scholar. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=iLFtk9wAAAAJ&page-size=100&citation_for_view=iLFtk9wAAAAJ:VaXvl8Fpj5cC.

7. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. – Bakı, – 7 iyul 2021-ci il.

8. Əliyev, Ş.T. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yaradılmasının strateji aspektləri. // Geostrategiya jurnalı, – 2021. № 04 (64), – s.67-72.

9. ГАСЫМЛЫ, В. Карабах и Восточный Зангезур будут новым драйвером экономического роста в Азербайджане / В.Гасымлы // Интерактивная наука. – 2022. № 3(68), – с. 69-70.

10. Алиев, Ш.Т. Стратегическая важность возрождения Карабахского и Восточно-Зангезурского экономических районов Азербайджана // “Вопросы истории”, Москва, 2022 №06, с.148-155. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48808624> (Web of science; Scopus).

11. Алиев, Ш.Т. Стратегическая важность возрождения Шуши в интенсификации социально-экономического развития Карабахского экономического района / VII Международная Научно-Практическая Конференция «Современные тенденции развития науки и мирового сообщества в

эпоху цифровизации», – Москва, – 30 июня 2022. – с. 321-329.

12. Şuşanın Sosial-İqtisadi Dirçəldilməsi – Azərbaycanın Tərəqqisinin Yeni Zirvəsidir - adlı ümumrespublika elmi məqalə müsabiqəsinin Elektron məqalə toplusu. Bakı-2022. Elektron-kitab. UNEC Qarabağ İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi, 30.12.2022.- http://unec.edu.az/application/uploads/2022/03/Kitab-m-sabiqe.pdf?fbclid=IwAR2z1Sir8_8Em_kE-oVd_j_apQDKTcDPbdOQxpCvhMEi-hh4CmsTP2iXgGDc.

13. Əliyev, Ş.T. Şuşanın dirçəlişi bütün Türk dünyasının yüksəlişidir. Demokratik.az saytı- 24 may 2022. <https://demokratik.az/xeberler/siyaset/29739-professor-shefa-eliyev-shushanin-dircelishi-butun-turk-dunyasinin-yukselishidir.html>.

14. Əliyev, Ş.T., Şuşa Bəyannaməsi – Azərbaycan Türkiyə qardaşlığını və müttəfiqliyini misli görünməmiş səviyyəyə qaldırmaqdadır. “İki sahil” qəzeti / saytı. 15 iyun 2022. <http://ikisahil.az/post/321035-shusha-beyannamesi-azerbaycan-turkiye-qardashligini-ve-muttetfiqliyini-misli-gorunmemish-seviyyeye-qaldirmaqdadir>.

15. Алиев, Ш.Т., Аббасова, Ч.И., Гамидова, А.М. Оценка потенциала и пути развития Карабахского экономического района Азербайджана / VIII International Scientific and Practical Conference International forum: problems and scientific solutions held in Melbourne, Australia. Scientific collection «interconf», September 6-8, 2021, № 73, p. 7-15. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/14257/13074>.

16. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illər üçün sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası. Bakı, – 22 iyul 2022.

17. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı. AR Prezidentinin 16 noyabr 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.

Шафа Тифлис оглы АЛИЕВ,

Профессор Сумгаитского Государственного Университета, д.э.н.
 Руководитель Центра Исследования Экономики Карабаха UNEC.

ORCID-ID: <http://orcid.org/0000-0002-4997-7563>

ФОРМИРОВАНИЕ И ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ГОРОДА ШУША (18-21 ВЕКА)

Резюме

Цель исследования – процессы формирования и определения основных особенностей развития города Шуша в 18-21 веках. С этой целью последовательно анализированы и

обобщены исторические процессы развития города Шуша. Даны ключевые особенности формирования города Шуша в качестве центра Карабаха. Рассмотрено и систематизировано развитие искусствоведения, текстильной сферы и других сфер услуг в городе Шуша в 18-19 веках. Анализированы негативные воздействия и процессы, способствующие отдалению города Шуша от статуса центра Карабаха в 20 веке при бывшем СССР. Особо отмечены исторические заслуги и проводимые работы Общенационального Лидера Гейдара Алиева по социально-экономическому развитию города Шуша в 1970-85-х годах. Обобщена стратегическая роль города Шуша после Великой Карабахской Победы в регионе и определены основные приоритеты развития города с учётом долгосрочной перспективы.

Метод исследования - в основном, состоит из ряда научных методов - анализа, синтеза, сравнения и обобщения. Одновременно, учтены научные труды отдельных учёных, исследующих процессы формирования и развития города Шуша.

Результаты исследования рассматриваются с возможностью использования полученных научных результатов, которые могут использоваться в модернизации структуры экономики и подготовке комплексных мероприятий по развитию города Шуша.

Ключевые слова: Азербайджан, Гейдар Алиев, Шуша, приоритеты исторического развития города Шуша, особенности развития города Шуша, возрождение города Шуша, приоритеты экономического построения города Шуша.

Shafa Tiflis ALIYEV,

Professor at Sumgait State University.

Head of the UNEC Centre for Karabakh Economic Research.

ORCID-ID: <http://orcid.org/0000-0002-4997-7563>

THE FORMATION AND MAIN FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE SHUSHA CITY (18TH-21ST CENTURIES)

Summary

The purpose of the research is the processes of formation and determination of the main features of the development of the Shusha city in the 18th and 21st centuries. The historical processes of the development of the city of Shusha are analyzed for this purpose. Key features of the formation of the city of Shusha as the center of Karabakh are given. The development of art history, textile sphere and other service spheres in the city of Shusha in the 18th-19th centuries is considered. Negative impacts and processes contributing to the distance of the city of Shusha from the status of the center of Karabakh in the 20th century under the former USSR are analyzed. The historical merits and works of the National Leader of Heydar Aliyev on the socio-economic development of the city of Shusha in the 1970-85s are especially noted. The strategic role of the city of Shusha after the Great Karabakh Victory in the region is summarized and the main priorities for the development of the city are determined taking into account the long-term perspective.

The research method mainly consists of a number of scientific methods - analysis, synthesis, comparison and generalization. At the same time, the scientific works of individual scientists investigating the processes of formation and development of the city of Shusha are taken into account.

The results of the research are considered with the possibility of using the obtained scientific results, which can be used in the modernization of the structure of the economy and the preparation of complex measures for the development of the city of Shusha.

Key words: Azerbaijan, Heydar Aliyev, Shusha, priorities of historical development of Shusha city, features of Shusha city development, revival of Shusha city, priorities of economic construction of Shusha city.